

МЕЛІТОПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО

ПРИРОДНИЧО-ГЕОГРАФІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

КАФЕДРА ІСТОРІЇ ТА АРХЕОЛОГІЇ

Назва курсу Вибірковий	ВК-04 Цивілізація в історії людства
Ступінь освіти Бакалавр/магістр/доктор філософії Освітня програма	Доктор філософії (PhD) 032 Історія та археологія
Рік викладання/ Семестр/ Курс (рік навчання)	2023-2024/ 3-4 семестр / 2 курс
Викладач	Ситник О. М.
Профайл викладача	http://geo.mdpu.org.ua/prirodnicho-geografichnij-fakultet/kafedra-istoriyi/sklad-kafedri-istoriyi/sitnik-oleksander-mikolajovich/
Контактний тел.	0972139300
E-mail:	oleksander_sytnyk@i.ua
Сторінка курсу в ЦОДТ МДПУ ім. Б.Хмельницького	https://dfn.mdpu.org.ua/my/
Консультації	<i>Онлайн консультації:</i> через систему ЦОДТ МДПУ імені Богдана Хмельницького

1. АНОТАЦІЯ

Оволодіння програмою освітнього компоненту «Цивілізація в історії людства» спрямоване на визначення основних закономірностей та особливостей світового цивілізаційного процесу, специфіки окремих цивілізацій, поглибленому вивченні місця та ролі в історії людства найбільш важливих цивілізацій, які існували раніше чи продовжують існувати й нині. Він охоплює величезний період – від появи перших стратифікованих суспільств до нашого часу.

2. МЕТА ТА ЗАВДАННЯ ОСВІТНЬОГО КОМПОНЕНТА

Курс «Цивілізація в історії людства» є однією із спеціальних вибіркових освітніх компонентів для аспірантів спеціальності 032 Історія та археологія, мета якої – надати здобувачам загальні уявлення про цивілізаційний підхід до історії людства та сьогодення, основні складові цивілізаційної приналежності країн та народів, сформувати навички класифікації та типології суспільств за цивілізаційними ознаками. У межах курсу основна увага приділена вивченню головних проблем, що торкаються цивілізаційного протистояння, зіткнення цивілізацій унаслідок перетворення біполярного світу на однополюсний і згодом на багатополюсний, а також питанням цивілізаційної самоідентифікації.

Предметом вивчення курсу є вивчення основних цивілізаційних теорій, їх суті, а також історії цивілізацій, які існують і сьогодні та міжнародні, культурні, наукові відносини між ними.

Основними завданнями вивчення курсу «Цивілізація в історії людства» є:

- розкриття суті і механізму історичних процесів, які проходили у світовій історії, як, коли і за яких обставин формувалися цивілізації та які етапи розвитку проходять;
- з'ясування специфіки політичного та соціально-економічного розвитку кожної цивілізації у різні історичні періоди, аналізі впливу ідеологічних напрямів на ментальність, культуру, традиції народів різних цивілізацій;
- допомогти здобувачам опанувати методи й методологію наукового пошуку.

3. ПЕРЕЛІК КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ, ЯКІ НАБУВАЮТЬСЯ ПІД ЧАС ОПАНУВАННЯ ОСВІТНІМ КОМПОНЕНТОМ

1. Інтегральна компетентність:

Здатність розв'язувати комплексні проблеми в галузі історії, археології та інших історичних дисциплін; володіння методологією наукової та науково-педагогічної діяльності, проведення самостійного наукового дослідження у сфері своєї професійно-наукової діяльності, результати якого мають наукову новизну, теоретичне та практичне значення.

2. Загальні компетентності:

- ЗК 1.** Здатність до системного наукового світогляду, вміння його використання у своєї професійної діяльності;
ЗК 3. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.

3. Фахові компетентності:

- ФК 1.** Знання та розуміння основних історичних подій і процесів вітчизняної та світової історії;

ФК 6. Здатність застосовувати на практиці принципи комплексного дослідження в історії, археології та в інших допоміжних історичних дисциплінах;

ФК 7. Здатність планувати й підготовлювати різні типи занять з історичних дисциплін та уміння використання сучасних технологій навчання.

4. РЕЗУЛЬТАТИ НАВЧАННЯ

Програмні результати навчання (ПРН)

ПРН 7. Розуміння основних напрямків розвитку сучасної системи вищої освіти;

ПРН 9. Здатність застосовувати сучасні інформаційні технології у своїй науковій діяльності, організації та проведенні навчальних занять, управлінні науковими проектами тощо;

ПРН 10. Здатність професійно стежити за новітніми вітчизняними та світовими науковими публікаціями, для використання їх у своїй науковій та педагогічній діяльності;

ПРН 11. Вміння здійснювати аналітичний підхід до дослідження різних галузей історичної науки та археології;

ПРН 12. Здатність професійної орієнтації у політичних подіях та основних напрямках історичного розвитку світової та вітчизняної історії.

5. ОБСЯГ КУРСУ

Вид заняття	лекції	практичні заняття	самостійна робота
Кількість годин	20	20	80

6. ПОЛІТИКИ КУРСУ

Політика академічної поведінки та етики:

- Не пропускати та не запізнюватися на заняття за розкладом;
- Вчасно виконувати завдання семінарів та питань самостійної роботи;
- Вчасно та самостійно виконувати контрольні-модульні завдання

7. СТРУКТУРА КУРСУ

7.1 СТРУКТУРА КУРСУ (ЗАГАЛЬНА)

Кількість	Тема	Форма діяльності (заняття, кількість годин)	Література	Завдання	Вага оцінки	Термін виконання
-----------	------	--	------------	----------	-------------	------------------

ГОДИН					1-5	
БЛОК 1. Ранні цивілізації в історії людства						
12	Тема 1. Курс «Цивілізація в історії людства» як освітньо-наукова дисципліна	Лекції (2 год.) Семінарські заняття (2 год.) Самостійна робота (8 год.)	1-6, 16	Лекція № 1. Курс «Цивілізація в історії людства» як наукова дисципліна Семінарські заняття № 1. «Цивілізація в історії людства» як наукова дисципліна Самостійна робота № 1. Формаційний та цивілізаційний підходи у вивченні історії первісного суспільства. Самостійна робота № 2. Поняття локальних і світових цивілізацій Самостійна робота № 3. Історіографія вивчення питання історії цивілізацій Самостійна робота № 4. Критерії періодизації цивілізації та її цикли.	впродовж четвертого навчального семестру	
24	Тема 2. Цивілізації Стародавнього Сходу	Лекції (6 год.) Семінарські заняття (6 год.) Самостійна робота (12 год.)	13, 16, 21	Лекція № 2-4. Цивілізації Стародавнього Сходу	впродовж четвертого навчального семестру	

		год.)		<p>Семінарські заняття № 2-4. Цивілізації Стародавнього Сходу</p> <p>Самостійна робота № 5-6. Давні цивілізації Близького Сходу та Аравії.</p> <p>Самостійна робота № 7-8. Найдавніші держави Малої Азії та Закавказзя.</p> <p>Самостійна робота № 9-10. Давні цивілізації Ірану та Середньої Азії.</p> <p>Самостійна робота № 11- 12. Давній Китай та Японія</p>	
24	Тема 3. Античні та середньовічні цивілізації	<p>Лекції (4 год.)</p> <p>Семінарські заняття (4 год.)</p> <p>Самостійна робота (16 год.)</p>	3, 16, 18, 21	<p>Лекція № 5-6. Античні та середньовічні цивілізації</p> <p>Семінарські заняття № 5-6. Античні та середньовічні цивілізації</p> <p>Самостійна робота № 13-14. Західна середньовічна цивілізаційна модель.</p> <p>Самостійна робота № 15. Візантійська цивілізація.</p> <p>Самостійна робота № 16. Арабська цивілізація</p> <p>Самостійна робота №</p>	впродовж четвертого навчального семестру

				<p>17. Середньовічні цивілізації Китаю та Японії. Самостійна робота № 18. Кочові цивілізації доби середньовіччя. Самостійна робота № 19. Цивілізації Центральної та південної Америки. Самостійна робота № 20. Середньовічна Індія.</p>	
БЛОК 2. Цивілізації нового та новітнього часу					
32	Тема 4. Доіндустріальна цивілізація	<p>Лекції (4 год.) Семінарські заняття (4 год.) Самостійна робота (24 год.)</p>	3, 13, 16, 21	<p>Лекція № 7-8. Доіндустріальна цивілізація Семінарські заняття № 7-8. Доіндустріальна цивілізація Самостійна робота № 21. Взаємовідносини між цивілізаціями в історичній ретроспективі. Самостійна робота № 22. Доба Ренесансу в Європі. Самостійна робота № 23-24. Становлення капіталістичних відносин у Східній Європі</p>	впродовж четвертого навчального семестру

				<p>Самостійна робота № 25-26. Створення колоніальної системи</p> <p>Самостійна робота № 27. Роль мануфактур в економічному піднесенні Європи у нову добу.</p> <p>Самостійна робота № 28. Становлення капіталістичних відносин у XIX ст.</p> <p>Самостійна робота № 29. «Американський» та «пруський» шлях розвитку капіталістичних держав наприкінці XIX – на початку XX ст.</p> <p>Самостійна робота № 30. Капіталістичні відносини в країнах Азії (Іран, Туреччина)</p> <p>Самостійна робота № 31. Японія за добу Нового часу.</p> <p>Самостійна робота № 32. Китай у XIX ст.</p>	
28	Тема 5. Сучасна світова цивілізація	<p>Лекції (4 год.)</p> <p>Семінарські заняття (4 год.)</p> <p>Самостійна робота (20 год.)</p>	1, 14, 16, 18, 21	<p>Лекція № 9-10. Сучасна світова цивілізація</p> <p>Семінарські заняття № 9-10. Сучасна світова цивілізація</p> <p>Самостійна робота № 33. Структура сучасних</p>	впродовж четвертого навчального семестру

				<p>цивілізацій.</p> <p>Самостійна робота № 34. Сучасна західна цивілізація.</p> <p>Самостійна робота № 35. Сучасна православна цивілізація.</p> <p>Самостійна робота № 36. Особливості сучасної ісламської цивілізації.</p> <p>Самостійна робота № 37. Сучасна синська (китайська) цивілізація.</p> <p>Самостійна робота № 38. Особливості цивілізаційного процесу в Африці.</p> <p>Самостійна робота № 39. Особливості цивілізаційного процесу в Латинській Америці.</p> <p>Самостійна робота № 40. Особливості японської цивілізації.</p> <p>Самостійна робота № 41. Проблема цивілізаційних зламів.</p> <p>Самостійна робота № 42. Зіткнення цивілізацій у сучасному світі.</p>	
--	--	--	--	--	--

7.2 СХЕМА КУРСУ (ЛЕКЦІЙНИЙ БЛОК)

Тема лекції	Зміст лекції
Тема № 1. Курс «Цивілізація в історії людства» як освітньо-наукова дисципліна	<ol style="list-style-type: none"> 1. Поняття «цивілізація»; 2. Сутність цивілізаційного підходу; 3. Поняття цивілізаційних циклів; 4. Сучасні цивілізаційні теорії
Тема № 2. Цивілізації Стародавнього Сходу:	<ol style="list-style-type: none"> 1. Давній Єгипет; 2. Давня Месопотамія; 3. Давня Індія; 4. Давній Китай.
Тема № 3. Античні та середньовічні цивілізації	<ol style="list-style-type: none"> 1. Стародавня Греція 2. Давній Рим
Тема № 4. Доіндустріальна цивілізація	<ol style="list-style-type: none"> 1. Доба «Епоха великих географічних відкриттів» та її значення 2. Особливості розвитку раннього капіталізму у Західній та Східній Європі 3. Поняття «промислового перевороту» та його значення в історії світових цивілізацій 4. Становлення капіталістичних відносин Східній Азії
Тема № 5. Сучасна світова цивілізація	<ol style="list-style-type: none"> 1. Основні цивілізації сучасного світу. 2. Особливості розвитку західноєвропейської цивілізації та США. 3. Цивілізації Східної та Південно–Східної Азії. 4. Цивілізаційні виміри українського суспільства

7.3 СХЕМА КУРСУ (СЕМІНАРСЬКІ ЗАНЯТТЯ)

Тема семінарського заняття	Зміст практичного заняття
Тема № 1. Курс «Цивілізація в історії людства» як освітньо-наукова дисципліна	<ol style="list-style-type: none"> 1. Поняття «цивілізація» 2. Сутність цивілізаційного підходу 3. Поняття цивілізаційних циклів 4. Сучасні цивілізаційні теорії
Тема № 2. Цивілізації Стародавнього Сходу	<ol style="list-style-type: none"> 1. Давній Єгипет; 2. Давня Месопотамія 3. Давня Індія 4. Давній Китай

Тема № 3. Античні та середньовічні цивілізації	<ol style="list-style-type: none"> 1. Стародавня Греція 2. Давній Рим
Тема № 4. Доіндустріальна цивілізація	<ol style="list-style-type: none"> 1. Доба «Епоха великих географічних відкриттів» та її значення 2. Особливості розвитку раннього капіталізму у Західній та Східній Європі 3. Поняття «промислового перевороту» та його значення в історії світових цивілізацій 4. Становлення капіталістичних відносин Східній Азії
Тема № 5. Сучасна світова цивілізація	<ol style="list-style-type: none"> 1. Основні цивілізації сучасного світу 2. Особливості розвитку західноєвропейської цивілізації та США. 3. Цивілізації Східної та Південно-Східної Азії 4. Цивілізаційні виміри українського суспільства

7.4 СХЕМА КУРСУ (ТЕМИ ДЛЯ САМОСТІЙНОГО ОПРАЦЮВАННЯ)

Тема для самостійного опрацювання	Зміст теми
Тема № 1. Курс «Цивілізація в історії людства» як освітньо-наукова дисципліна	<ol style="list-style-type: none"> 1. Формаційний та цивілізаційний підходи у вивченні історії первісного суспільства 2. Поняття локальних і світових цивілізацій 3. Історіографія вивчення питання історії цивілізацій 4. Критерії періодизації цивілізації та її цикли
Тема № 2. Цивілізації Стародавнього Сходу:	<ol style="list-style-type: none"> 1. Давні цивілізації Близького Сходу та Аравії 2. Найдавніші держави Малої Азії та Закавказзя 3. Давні цивілізації Ірану та Середньої Азії 4. Давній Китай та Японія
Тема № 3. Античні та середньовічні цивілізації	<ol style="list-style-type: none"> 1. Західна середньовічна цивілізаційна модель 2. Візантійська цивілізація 3. Арабська цивілізація 4. Середньовічні цивілізації Китаю та Японії 5. Кочові цивілізації доби середньовіччя 6. Цивілізації Центральної та південної Америки 7. Середньовічна Індія 8. Давня Русь та її цивілізаційне значення в історії сучасної України

<p>Тема № 4. Доіндустріальна цивілізація</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Взаємовідносини між цивілізаціями в історичній ретроспективі 2. Доба Ренесансу в Європі. 3. Становлення капіталістичних відносин у Східній Європі 4. Створення колоніальної системи 5. Роль мануфактур в економічному піднесенні Європи у нову добу 6. Становлення капіталістичних відносин у XIX ст. 7. «Американський» та «пруський» шлях розвитку капіталістичних держав наприкінці XIX – на початку XX ст. 8. Капіталістичні відносини в країнах Азії (Іран, Туреччина) 9. Японія в добу Нового часу 10. Китай у XIX ст.
<p>Тема 5. Сучасна світова цивілізація</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Структура сучасних цивілізацій. 2. Сучасна західна цивілізація 3. Сучасна православна цивілізація 4. Особливості сучасної ісламської цивілізації 5. Сучасна синська (китайська) цивілізація 6. Особливості цивілізаційного процесу в Африці 7. Особливості цивілізаційного процесу в Латинській Америці. 8. Особливості японської цивілізації 9. Проблема цивілізаційних зламів 10. Зіткнення цивілізацій у сучасному світі

8. МЕТОДИ ТА ФОРМИ КОНТРОЛЮ

Види контролю: поточний, періодичний, підсумковий (семестровий).

Методи, які будуть використані для оцінювання результатів навчання:

- Усне опитування;
- письмовий (періодичний контроль (контрольні роботи));
- тестовий контроль;
- перевірка під час практичних занять;
- перевірка методичних розробок;
- контроль виконання завдань самостійної роботи (презентації, тощо);
- підсумковий (семестровий) – залік.

Періодичний контроль складається з двох контрольних робіт (перший та другий періодичний контроль). Контрольна робота включає тестові завдання та відповіді на два розгорнуті питання.

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ВІДПОВІДНО ДО ВИДІВ КОНТРОЛЮ

Контроль за видами діяльності здобувачів вищої освіти здійснюється шляхом поточного оцінювання знань (під час семінарських занять), контролю виконання завдань самостійної роботи (есе, презентації, творчі проекти), періодичного контролю періодична контрольна робота, екзамену. За результатами суми двох періодичних контрольних робіт, оцінки за поточний контроль та екзаменаційної оцінки виставляється підсумкова оцінка за національною, 100-бальною шкалами і ECTS.

Загальна система оцінювання курсу здійснюється згідно з Положенням про бально-накопичувальну систему оцінювання результатів навчання здобувачів вищої освіти у Мелітопольському державному педагогічному університеті імені Богдана Хмельницького №34/01-05 від 28. 10.2019 р.

Критерії оцінювання поточного контролю на семінарських заняттях (усне, письмове опитування):

«5» – здобувач в повному обсязі володіє навчальним матеріалом, вільно самостійно та аргументовано його викладає під час усних виступів та письмових відповідей, глибоко та всебічно розкриває зміст теоретичних питань та практичних завдань, використовуючи при цьому нормативну, обов'язкову та додаткову літературу. Правильно вирішив усі розрахункові / тестові завдання. Здатен виділяти суттєві ознаки вивченого за допомогою операцій синтезу, аналізу, виявляти причинно-наслідкові зв'язки, формувати висновки і узагальнення, вільно оперувати фактами та відомостями.

«4» – здобувач достатньо повно володіє навчальним матеріалом, обґрунтовано його викладає під час усних виступів та письмових відповідей, в основному розкриває зміст теоретичних питань та практичних завдань, використовуючи при цьому нормативну та обов'язкову літературу. Але при викладанні деяких питань не вистачає достатньої глибини та аргументації, допускаються при цьому окремі несуттєві неточності та незначні помилки. Правильно вирішив більшість розрахункових / тестових завдань. Здобувач здатен виділяти суттєві ознаки вивченого за допомогою операцій синтезу, аналізу, виявляти причинно-наслідкові зв'язки, у яких можуть бути окремі несуттєві помилки, формувати висновки і узагальнення, вільно оперувати фактами та відомостями.

«3» – здобувач в цілому володіє навчальним матеріалом, викладає його основний зміст під час усних виступів та письмових розрахунків, але без глибокого всебічного аналізу, обґрунтування та аргументації, допускаючи при цьому окремі суттєві неточності та помилки. Правильно вирішив половину розрахункових / тестових завдань. Має ускладнення під час виділення суттєвих ознак вивченого; під час виявлення причинно-наслідкових зв'язків і формулювання висновків.

«2» – здобувач не в повному обсязі володіє навчальним матеріалом. Фрагментарно, поверхово (без аргументації та обґрунтування) викладає його під час усних виступів та письмових розрахунків, недостатньо розкриває зміст теоретичних питань та практичних завдань, допускаючи при цьому суттєві неточності. Правильно вирішив окремі розрахункові / тестові завдання. Безсистемно відділяє випадкові ознаки вивченого; не вміє зробити найпростіші операції аналізу і синтезу; робити узагальнення, висновки.

Критерії оцінювання періодичного контролю

Контрольна робота включає тестові завдання та відповіді на два розгорнуті питання. Максимальна кількість балів – 30.

Десять тестових завдань по 1 балу – 10 балів.

Два розгорнуті питання по 10 балів.

Розгорнуті відповіді на 2 завдання оцінюються за 10-бальною шкалою.

10-9 балів: здобувач дає вичерпну відповідь на поставлене питання і виявляє глибокі ґрунтовні знання з певної теми. Спроможний мислити нестандартно, давати оригінальне тлумачення проблем, здатність самостійно інтерпретувати, узагальнювати, робити висновки на основі конкретного матеріалу.

8-7 балів: здобувач правильно і майже в достатньому обсязі дав відповідь на поставлене питання, що підтверджує його глибокі знання з предмета, показав розуміння теми, але ще не зовсім правильно може використати знання на практиці. Має незначні помилки у викладі матеріалу.

6-5 бали: здобувач недостатньо орієнтується в матеріалі, не завжди може самостійно проаналізувати запропонований матеріал; не дає вичерпної відповіді на контенті питання.

4-3 бали: здобувач допускає суттєві помилки у викладі матеріалу, порушує логіку відповіді, відтворює матеріал на елементарному рівні.

1-2 балів: здобувач не зміг викласти зміст питання, погано орієнтується в матеріалі, допускаючи при цьому суттєві неточності.

0 балів: відповідь відсутня

Критерії оцінювання підсумкового (семестрового) контролю

Підсумковий контроль з дисципліни «Цивілізація в історії людства» відбувається у формі заліку. За сумою набраних балів студент отримує залік на останньому занятті відповідно до затвердженої **100-бальної шкали** академічних досягнень. Якщо студент набрав менше 60% балів за видами робіт першого і другого модулів, то вважається таким, що має академічну заборгованість, і перескладає її в період ліквідації академічної заборгованості.

9. Рекомендована література

Базова

1. Берк П. Вступ. Нова історія: її минуле і майбутнє // Нові перспективи історіописання / за ред. Пітера Берка ; [пер. з англ. Т. та А. Портнових ; наук. ред. Ю. Павленко]. К.: Ніка-Центр, 2004. С. 8–35.
2. Білорус О.Г. Глобалізація і національна стратегія України. К.: ВО «Батьківщина», 2001. 300 с.
3. Джеджора О. Історія Європейської Цивілізації: частина I : до кінця XVIII століття. Львів: Вид-во ЛБА, 1999. 448 с.
4. Кримський С.Б. Цивілізаційний розвиток людства. К. : Фенікс, 2007. 316 с.
5. Павленко Ю.В. Історія світової цивілізації: соціокультурний розвиток людства навч. посібник. К.: Либідь, 1996. 360 с.
6. Павленко, Ю.В. Історія світової цивілізації: Соціокультурний розвиток людства: Навч. пос. для вузів. К.: Либідь, 2001. 3-те вид. 360 с.
7. Терещенко, Ю.Л. Україна і європейський світ / Нарис історії від утворення Старокиївської держави до кінця XVI ст. К.: Перун, 1996. 496 с.

Допоміжна

8. Алексеєнко І. Світові цивілізації в історичній динаміці // Політичний менеджмент. 2003. № 3. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/11639/16-Alekseenko.pdf?sequence=1>
9. Боршарт К.-Д. Абетка Законодавства європейського співробітництва /; пер. з англ. пер. англ. В. Мардак. К.: Представництво Європейської Комісії в Україні, 2001. 112 с.

10. Головаха Є. Тенденції соціальних змін в Україні та Європі: за результатами «Європейського соціального дослідження» 2005–2009. К.: Інститут соціології НАН України, 2010. 118 с.
11. Космина В.Г. До питання про стильову єдність локальної цивілізації // Культурологічний вісник: науково-теоретичний щорічник Нижньої Наддніпрянщини. Запоріжжя: Просвіта, 2010(I). Випуск 24. С. 38–44.
12. Космина В. Історичне джерело в цивілізаційному аналізі історії // Історичний журнал. 2010(II). № 1–3. С. 121–130.
13. Космина В.Г. Історичний метод Освальда Шпенглера // Український історичний журнал. 2006(I). № 6. С. 189–203.
14. Космина В. Історичний факт у цивілізаційному аналізі історії // Історичний журнал. 2008 (I). № 1. С. 47–62.
15. Космина В. Історія та історична наука в органіцистській інтерпретації М. Данилевського // Історичний журнал. 2006(II). № 4. С. 47–54.
16. Космина В.Г. Методологічні контрверзи «Дослідження історії» А.Тойнбі // Український історичний журнал. 2007(I). № 5. С. 145–158.
17. Космина В.Г. Органіцистська методологія в теоріях локальних цивілізацій // Культурологічний вісник: науково-теоретичний щорічник Нижньої Наддніпрянщини. Запоріжжя: Просвіта, 2007(II). Випуск 18. С. 34–40.
18. Космина В. Г. Теорія культурно-історичних типів М. Данилевського й методологія історії // Український історичний журнал. 2006(IV). № 1. С. 183–196.
19. Космина В.Г. Цивілізаційний аналіз історії в світлі системної теорії Н. Лумана // Український історичний журнал. 010(IV). № 1. С. 165–178.
20. Мак-Нил У. Цивілізація, цивілізації и мировая система // Цивілізації: Випуск 2. 1993. С. 18–26.
21. Новикова Л.И. Цивілізація как идея и как объяснительный принцип исторического процесса // Цивілізації: Випуск 1. 1992. С. 9–26.

10. Інформаційні ресурси в Інтернеті

1. Бібліотека ім. В. Вернадського. URL: <http://www.nbu.gov.ua/>
2. Бібліотека ім. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка. URL: <http://lib-gw.univ.kiev.ua/>
3. Електронний каталог бібліотеки МДПУ імені Богдана Хмельницького. URL: <http://ver.mdpu.org.ua>
4. Методологія науки – Fajr. URL: sites.google.com/site/fajrru/Home/scientific